

Dr. sc. Esad Delibašić

TRANSNACIONALNA PERSPEKTIVA EVROPSKE KULTURNE POLITIKE

Sažetak

Evropske integracije nakon Drugog svjetskog rata inicirane su, prije svega, ekonomskim i političkim interesima. Kultura nije bila faktor koji je inicirao evropske integracije, niti je bila predmet integracija. Ugovor iz Maastrichta prvi je put postavio kulturnu politiku kao jednu od službenih politika Evropske unije. Načelo supsidijarnosti osnovni je princip evropske kulturne politike, što znači da Evropska unija u sferi kulture donosi odluke i poduzima praktične akcije samo kada zemlje članice nisu same u mogućnosti ostvariti postavljene ciljeve. Iz rasprava o perspektivi sektora kulture u Evropi proistekla su dva modela evropske kulturne politike. Jedan model podrazumijeva izgradnju jedinstvenog kulturnog prostora i mogućnost stvaranja zajedničke evropske kulture i identiteta, a drugi model zasniva se na konceptu Evrope regiona i ideji o jedinstvu u različitosti. Međutim, nijedan od dva navedena modela ne pruža adekvatne odgovore na današnji kulturni život Evrope. Naime, imigracijske i „neevropske kulture“ koje egzistiraju u Evropi nikada nisu prihvaćene kao istinski dio evropskog kulturnog identiteta. Procesi migracije i transnacionalna perspektiva predstavljaju izazov za evropsku kulturnu politiku.

Ključne riječi: *evropske integracije, evropska kulturna politika, modeli evropske kulturne politike, transnacionalna perspektiva*

Položaj kulture u evropskim integracijama

Proces evropskih integracija nakon Drugog svjetskog rata u najvećoj mjeri je iniciran ekonomskim i političkim interesima Njemačke i Francuske. Njihova želja bila je stvoriti jedinstveni evropski prostor, čime bi se prevazišli preuski nacionalni okviri. U takvoj konstelaciji kultura nije bila faktor koji je inicirao evropske integracije i koji je i sam bio predmet integracija. Proces evropskih integracija u početku se koncentrisao na uspostavu jedinstvenog tržišta, sirovine, tešku industriju, a tek nakon izvjesnog vremena proces je obuhvatio i druge aspekte društvenog života, poput ekologije, obrazovanja, sporta, zdravstva, pa i kulture. Međutim, kulturni segment integracija nije nikada u Evropskoj uniji shvaćen kao prioritetna aktivnost.

Analize pokazuju da je u počecima razvoja onoga što će postati Evropska unija, od *Evropske zajednice uglja i čelika* do *Evropske ekonomske zajednice*, kultura bila zanemarena. Rimskim Ugovorom iz 1957. godine osnovane su *Evropska ekonomska zajednica* i *Evropska zajednica atomske energije*, ali Ugovorom područje kulture nije uređeno kao posebna oblast niti su predviđene aktivnosti na području kulture (Borovac Pečarević, 2014:87), što je značajno uticalo na kasniji položaj kulture.

Dakle, početni preovlađujući pristup evropskim integracijama nije podrazumijevao izgradnju novog evropskog identiteta u svim društvenim oblastima, već je ograničio integraciju prije svega na sferu ekonomije. Društvene oblasti koje su odabrane za integraciju

ni na koji način nisu problematizirale pitanja kolektivnog identiteta. Vjerovalo se da će ekonomska i privredna integracija nužno dovesti i do kulturne integracije i socijalne kohezije. Belgijski premijer Leo Tindemans 1975. godine podnio je Izvještaj tijelima Evropske zajednice o potrebi rekonstruiranja Evropske zajednice u Evropsku uniju. U Izvještaju Tindemans tvrdi da je Evropska zajednica integrirala tržište, a da Unija mora integrirati politike (Borovac Pečarević, 2014:89). Tindemans navodi da je potrebno stvoriti politiku koja bi „transformirala 'Europu tehnokrata' u 'Europu ljudi', što se 'mora osjetiti u obrazovanju i kulturi'“ (Borovac Pečarević, 2014:87).

Prva sjednica ministara kulture zemalja članica Zajednice održana je tek 1982. godine (Majnhof, Triandafilidu, 2008). Tada je usvojena zvanična deklaracija Evropske zajednice koja je ovlastila ministre kulture da istražuju mogućnosti promocije kulturne saradnje, posebno u domenu audiovizuelnih medija; zatim da ustanove mogućnost saradnje na promociji i zaštiti kulturne baštine; da omoguće i olakšaju kontakte umjetnika u zemljama članicama, te da rade na poboljšanju i koordinaciji kulturne saradnje s trećim državama (Majnhof, Triandafilidu, 2008). Ugovor o Evropskoj uniji poznatiji kao *Ugovor iz Maastrichta* (1992) potpisan je u vremenu koje su obilježili pad Berlinskog zida i slom komunističkog režima. Države članice su Ugovorom uspostavile Evropsku uniju, te time ujedno označile novu etapu u integriranju naroda Evrope. Ugovorom o Evropskoj uniji evropska integracija je iz pretežno ekonomske prerasla u političku integraciju. U Ugovoru o Evropskoj uniji sadržan je i dio o kulturi. „*Ugovor iz Maastrichta po prvi je put postavio kulturnu politiku kao službenu politiku Evropske unije i to na način da je kodificirano posebno poglavlje o kulturi i da je među ciljevima istaknuto da Zajednica treba dati svoj doprinos promoviranju kulture u zemljama članicama*“ (Borovac Pečarević, 2014:94-95). U dijelu Ugovora koji razmatra kulturu ističe se da je cilj kulturne politike da Zajednica doprinese razvoju kulture u zemljama članicama, a da se istovremeno uvažava nacionalna i regionalna raznolikost i istakne zajedničko kulturno naslijeđe (Borovac Pečarević, 2014:95). *Ugovorom iz Maastrichta* je potvrđen da je osnovni princip kulturne politike načelo supsidijarnosti, a da Zajednica donosi odluke i poduzima praktične akcije samo kada to zatraže zemlje članice, odnosno, kada one nisu same u mogućnosti ostvariti postavljene ciljeve.

Iz postojećih dokumenata Evropske unije ne može se jasno ustanoviti šta Unija podrazumijeva pod pojmom „evropska kultura“. Naime, u dokumentima se poziva na „zajedničku povijest i vrijednosti“ i „evropsku kulturu i baštinu“, ali se ne precizira sadržaj tih pojmova (Borovac Pečarević, 2014:96). Možemo zaključiti da je kulturna politika u odnosu prema drugim javnim politikama relativno kasno ušla u zvanične dokumente Evropske unije, s tim da i danas u njima zauzima periferan položaj.

Modeli evropske kulturne politike

Usljed političkog i društvenog konteksta devedesetih godina XX stoljeća razvila se u Evropi rasprava o mogućnostima i perspektivama jedne *evropske kulturne politike* (Majnhof, Triandafilidu, 2008). Pod evropskom kulturnom politikom podrazumijevamo pogled na značaj i ulogu kulture u Evropi. Tvorcima politike u Evropi shvatili su potencijalnu pokretačku moć kulture u projektu evropskih integracija. Vjerovalo se da bi projekat evropskih integracija bio vjerodostojniji kad bi mogao da se osloni na jednu evropsku kulturu.

Iz tih rasprava proistekla su, grubo rečeno, dva modela evropske kulturne politike. Jedan model podrazumijeva izgradnju jedinstvenog kulturnog prostora i mogućnost stvaranja zajedničke evropske kulture i identiteta. Koncept o jedinstvenom evropskom kulturnom prostoru zasniva se na ideji da se Evropa treba preoblikovati u naciju – državu. Ulrike Hanna Meinhof i Anna Triandafyllidou u knjizi *Transkulturalna Evropa* tvrde da je ovaj koncept u suštini redukcionistički jer počiva na ideji o evropskom identitetu koji izvire iz grčke, rimske i hrišćanske kulture, te kao takav isključuje mnoga društva u istočnoj i južnoj Evropi, ali i migracione populacije koje su danas postale značajan faktor u Evropi (Majnhof, Triandafilidu, 2008). Drugi model kulturne politike zasniva se na konceptu Evrope regiona i ideji o jedinstvu u različitosti. Etnička i kulturna raznolikost Evrope, po zastupnicima ovog modela, nikada nije bila izraženija. Samo na priznavanju tih različitosti i jedinstvu različitosti Evropa i može funkcionirati. Stereotip o evropskom modelu kulture kao jedinstvu u različitosti zastupali su mnogi. Tako Edgar Moren u svom djelu *Kako misliti Evropu* ističe, da je „Evropa...jedan kompleks...čija je osobenost da, bez stapanja, povezuje najveće raznolikosti, da nerazdvojno povezuje protivnosti“ (Morin, 1989:19). „Svoje jedinstvo Evropa“, ističe Moren, „ima samo kroz mnogostrukost. Ono što plete njeno jedinstvo, koje je i samo pluralističko i protivrječno, to su interakcija naroda, kultura, klasa i država...“ (Morin, 1989:20). Ovaj model evropske kulture i kulturne politike teorijski se izgrađivao i „branio“ jedinstvom i borbom suprotnosti koji su proizašli iz principa hegelovsko-heraklitovske dijalektike. „Nalazimo se u središtu teškoće da se misli Evropa pri naviknutosti na klasičan način mišljenja, u kome ideja jedinstva rastapa ideju mnogostrukosti i preobrazbe i u kome ideja ravnopravnosti vodi katalogu elemenata koji uporedo, paralelno postoje. Teškoća da se misli Evropa sastoji se ponajprije u tome da se jedno misli u mnoštvu i mnoštva u jednom: unitas multiplex. To je istodobno teškoća da se identičnost misli u neidentičnosti“ (Morin, 1989:21). Ovaj model kulturne politike ne želi ideji evropskog kulturnog identiteta podrediti parcijalne evropske kulturne identitete, nego evropsku kulturnu politiku uspostavlja kroz klasičnu dijalektičku igru općeg evropskog kulturnog identiteta i posebnih kulturnih identiteta.

Međutim, nijedan od dva navedena modela ne pruža adekvatne odgovore na današnji kulturni život Evrope. *Evropska kulturna politika* mora biti koncipirana na način da uvaži trenutnu složenost Evrope; naime, ona mora uvažiti dramatične promjene koje su se dogodile u Evropi. Kulturna politika u Evropi treba da odgovori na suštinsko pitanje mogućnosti koegzistencije različitih naroda i kultura u evropskom društvu. Međutim, raznolikost se poima samo na razini autohtonih evropskih kultura. Ono što predstavlja istinski drugo i različito, od izvorno evropskog jesuimigracijske i „neevropske kulture“ kojese ne afirmiraju i ne promoviraju. Savjet Evrope je 2001. godine objavio je izvještaj pod naslovom „Raznolikost i kohezija: novi izazovi za integraciju imigranata i manjina“. „Stanovište iznijeto u ovom dokumentu veću pažnju posvećuje integraciji, međukulturnim dijalozima, novim imigrantima i nacionalnim manjinama. Premda se smatra da kulturna raznolikost predstavlja pozitivan i istorijski doprinos evropskom identitetu, ona se ipak prikazuje kao nešto što bi moglo da ugrozi socijalnu koheziju“ (Majnhof, Triandafilidu, 2008:94). Pred kulturnu politiku se stavlja zadaća da uspostavi ravnotežu između afirmacije raznolikosti i očuvanja socijalne kohezije (Majnhof, Triandafilidu, 2008:94). Sada već slavna izjava njemačke kancelarke Angele Merkel o tome da je potpuno propao pokušaj Njemačke da

stvari multikulturalno društvo, gdje ljudi različitih identiteta žive jedni pored drugih, daje nam potvrdu da imigracijske i neevropske kulture nikada nisu prihvaćene kao istinski "drugo" koje predstavlja neminovnu sastavnicu jedinstva suprotnosti, nego su one doista doživljene kao nešto strano, nepoznato, kao element koji ne može biti konstituens dijalektičke igre i modela na koji se evropska kulturna politika tako revnosno poziva. Jedina "perspektiva" tog drugog je integracija, odnosno asimilacija.

Transkulturalna politika

Procesi migracije predstavljaju izazov za evropsku *kulturnu politiku*. Migranti i njihove kulture transformiraju društva u Evropi. Migranti se uglavnom poimaju kao "problem", oni se doživljavaju kao stranci u društvu. Migracione kulture ne doživljavaju se kao kulture koje bi mogle da doprinesu razvoju evropskih kultura, već se strahuje da bi one mogle da naruše ustanovljen poredak nacionalnih kultura. Odnos između kulturne globalizacije i očuvanja nacionalnog identiteta sagledava se najvećim dijelom u kontekstu prijetnje koju predstavljaju migranti i njihove kulture za suverenitet i integritet nacije-države (Majnhof, Triandafilidu, 2008). Kritika nacionalne kulturne paradigme ne znači kraj nacije-države. Nužno je pronaći mogućnost pomirenja između nacionalnih i transnacionalnih kulturnih entiteta. Migracije u doba globalizacije mijenjaju kulturni sastav evropskih društava. Migracijska kretanja primoravaju nas da preispitamo značenje i vrijednost kulturnog identiteta na evropskom prostoru (Majnhof, Triandafilidu, 2008).

Mnoštvo je ekonomskih, političkih i kulturnih razloga zbog kojih Evropa postaje sve privlačnija za migrante. Migracione populacije povezane su međusobno, a uglavnom zadržavaju čvrste veze s matičnom zemljom. Upravo to predstavlja transnacionalnu dimenziju njihovog života. Za to presudan značaj ima tehnološka i komunikacijska infrastruktura koja omogućava međusobno povezivanje. Dok su ekonomski uspjeh i socijalni status ranije zavisili isključivo od brze akulturacije i uključivanje u društvo domaćina, sada oni zavise od njegovanja snažnih socijalnih mreža izvan državnih granica. Presudan značaj ima činjenica da takvi migranti više ne žele da se uklapaju, ili da se integrišu, u nacionalna društva onako kako su ranije to morali da čine. U globalnoj privredi savremeni migranti smatraju da je potpuno uklapanje u zemlje u kojima su se naselili ili nemoguće ili nepoželjno. Nove transnacionalne migracije značajno mijenjaju evropski socijalni i kulturni kontekst. Steven Castles zapaža sljedeće: „Dovoljno je da uđete u lokalni autobus ili voz pa da sretnete ljude svakovrsnog etničkog izgleda. Centri velikih gradova okruženi su specifičnim etničkim četvrtima, a njihove prodavnice nude širok asortiman uvezene robe, religijskih simbola i kulturnih rukotvorina. Na ulicama se mogu čuti desetine jezika. Dok se u školama i bolnicama mora udovoljavati mnogobrijnim lingvističkim i kulturnim potrebama“ (citirano prema U. H. Majnhof, A. Triandafilidu, 2008:364).

Možemo zaključiti da je nužno da nacije-države prilikom artikulacijenacionalnih kulturnih politikaharmonizirajunacionalnu i transnacionalnu perspektivu. To znači da je legitimno zalagati se za nacionalne interese, ali da pri tom treba odbaciti logiku nacionalne zatvorenosti. Transnacionalna migracija treba biti shvaćena kao društvena skupina koja u evropska društva unosi jednu novu dimenziju kojom ta društva postaju bogatija. Savremena kulturna politika mora nastojati izgraditi nove kulturne vrijednosti i ciljeve koji će biti usaglašen sa aktuelnim kulturnim kontekstom.

TRANSNATIONAL PERSPECTIVE OF THE EUROPEAN CULTURE POLICY

Abstract

Post-World War II European integration was primarily initiated due to the economical and political interests. Culture was neither a reason for European integration nor it was the subject of it. Cultural policy was for the first time an official policy of the European Union only in the Maastricht Treaty. Subsidiarity principle as the basic principle of the European cultural policy means that in the realm of culture, the European Union will make decisions and undertake practical steps only when the member states are not able to implement set goals on their own. Following the debates about the perspective of the European culture sector, two models of European culture policy emerged. One model suggests creation of single cultural area and the creation of the common European culture and identity. The other model is based on the concept of Europe of regions and the idea of unity in diversity. However, none of the aforementioned models provide appropriate answers to current cultural life in Europe. Namely, immigration and non-European cultures that exist in Europe have never been accepted as a genuine part of the European cultural identity. Migrations and transnational perspective represent a challenge for the European culture policy.

Key words: *European integration, European culture policy, models of European culture policy, transnational perspective*

Literatura:

1. **Borovac Pečarević, Martina** (2014) *Perspektive razvoja europske kulturne politike*. Zagreb: AGM
2. **Delibašić, Esad** (2012) *Osnovi kulturne politike*. Zenica: IK Vrijeme.
3. **Dragičević-Šešić, Milena i Stojković, Branimir** (2007): *Kultura: menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clio.
4. **Dragojević, Sanjin-Dragičević Šešić, Milena** (2008): *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
5. **Dragojević, Sanjin** (2007) *Europske kulturne politike* (doktorska disertacija), Zagreb.
6. **Majnhof, Ulrike Hana i Triandafilidu, Ana** (2008), *Transkulturalna Evropa*, Beograd: Clio.
7. **Prnjat, Branko** (2006) *Uvod u kulturnu politiku*. Novi Sad: Stylos.
8. **Prnjat, Branko** (1986) *Kulturna politika i kulturni razvoj*. Beograd: Savremena administracija.
9. **Višnić, Emina uz prilog Dragojević, Sanjina** (2008) *Kulturne politike od ožog – Nezavisna kultura I nove suradničke prakse u Hrvatskoj*. Amsterdam / Bukurešt/Zagreb: ECUMEST Association-European Cultural Foundation-CLUBTURE Network.